

АКЦЕНТУАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ КАУЗАТИВІВ ДЕВ'ЯТОГО СТРУКТУРНОГО КЛАСУ З АД'ЄКТИВНИМИ ОСНОВАМИ ПІЗНЬОПРАСЛОВ'ЯНСЬКОЇ РУХОМОЇ АКЦЕНТНОЇ ПАРАДИГМИ В ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Іваночко К. М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано особливості наголошування каузативів дев'ятого структурного класу, мотивованих ад'єктивами колишньої рухомої акцентної парадигми. Зазначено, що більшість досліджуваних дієслів тяжіє до суфікально-флексійного акцентного типу. Виявлено, що в частині дієслів у бойківських говірках превалює варіантне наголошування (давнє й новітнє), одне з яких співвідноситься з їхньою наголосовою нормою в сучасній українській літературній мові. З'ясовано причину наголосової невідповідності між мотивувальними каузативами й деякими префіксованими їхніми вербативами.

Ключові слова: акцентна варіантність, акцентні типи і пізньопраслов'янська рухома акцентна парадигма; рецесивне й парокситонне наголошування, наголосова співвіднесеність.

Іваночко К. Н. Акцентуационные особенности каузативов девятого структурного класса с адъективными основами позднеславянской подвижной акцентной парадигмы в южно-западном говоре украинского языка. В статье проанализированы особенности ударения каузативов девятого структурного класса, мотивированных адъективами давней подвижной акцентной парадигмы. Отмечается, что большинство исследуемых глаголов тяготеет к суффиксально-флексийному акцентному типу. Выявлено, что в части глаголов в бойковском говоре превалирует вариантное ударение (давнее и новое), один из которых соотносится с акцентной нормой в современном украинском литературном языке. Изъясняется причины несоответствия ударения между мотивирующими каузативами и некоторыми их производными префиксальными вербативами.

Ключевые слова: акцентуационная вариантность, акцентные типы и позднеславянская подвижная акцентная парадигма; рецессивное и парокситонное ударение, акцентуационная соотношенность (корреляция).

Ivanochko K. N. Accentuation peculiarities of the causatives of the ninth structural class with the adjectives of the late-Slavonic a. n c. in the southwest dialects of the Ukrainian language. In the current article accentuational peculiarities of the ninth structural class adjectival verbs in South-West patois of the Ukrainian language have been analyzed. Most of them are characterized by polyvariance of accentuation regardless of their affiliation to late pre-Slavonic accentuational paradigm of their motivative adjectives. The accentuational variance of verbatives is predetermined by intersection of different accent tendencies correlative to their accenting in South-Slavonic and West-Slavonic languages as well as in the Russian language.

Key words: accent variance, accent types and late pre-Slavonic accent paradigms; recessive and paroxytonic stress correlation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У південно-західних говорах та в українській мові загалом функціонує великий обсяг вербативів дев'ятого структурного класу, для яких характерне кореневе, суфікально-кореневе й суфікально-флексійне наголошування. Частина з них у досліджуваному наріччі, як і в сучасній українській літературній мові, репрезентує акцентуаційну поліаспектність. В українському мовознавстві поширено думку, що говори карпатської групи, де здебільшого представлені аналізовані деривати, у структурі української мови належать до периферійних, тому їхній вплив на формування сучасних літературних норм, серед інших і наголосових, не такий важливий.

Сучасна українська літературна мова, на думку В. Винницького, вирізняється усталеністю акцентних норм, тенденцією до нейтралізації акцентної варіантності, уніфікацією південно-східних і південно-західних літературних наголосових норм, хоча «у живому мовленні ці тенденції спостерігаються або дещо непослідовно, або майже не діють» [1, 470]. Учений виявив наголосову співвіднесеність префіксальних дієслів доконаного виду і їхніх мотивувальних суфіксальних дериватів [1, 475]. Однак у досліджуваному наріччі, навіть у структурі одного говору, – зрештою, і у варіантах української літературної мови, – така кореляція далеко не завжди потверджується.

Аналіз останніх досліджень. Вербативи означеного структурного класу неодноразово ставали предметом наголосових студій в українському і слов'янському мовознавстві. Дослідження здійснювалися в діахронному й синхронному аспек-

© Іваночко К. М. Акцентуаційні особливості каузативів дев'ятого структурного класу з ад'єктивними основами пізньопраслов'янської рухомої акцентної парадигми в південно-західних говорах української мови

тах. У працях В. Складенка з проблем становлення слов'янського наголосу зазначено, що «в пізньопраслов'янській мові дієсловам на *-iti*, *-itъ* були властиві всі три акцентні парадигми: баритонована, окситонована і рухома» [5, 154]. Вербативи баритонованої акцентної парадигми характеризувалися нерухомістю інтонації на основі, деривати окситонованої парадигми – нерухомістю двоскладової інтонації, що охоплювала останній склад основи й наступний флективний, а вербативи рухомої – чергуванням наголосу між двома крайніми моарами слова.

А. Тер-Аванесова, аналізуючи праці Т. Попової з проблем морфології дієслів у говорах східнослов'янських мов, дійшла висновку, що в частині зазначених мовних утворень основи теперішнього / майбутнього часу вербативів другого типу відмінювання зазнали уніфікації, яка зумовлена зникненням чергувань приголосних і трансформацією суміжно-рухомого наголосу (*ношу́, но́сиш*) у колонний накореневий (*но́шу / но́сю, но́сиш*) [6, 459].

Акцентну систему слів повнозначних морфологічних класів сучасної української літературної мови, зокрема й дієслів, дослідив В. Винницький. На його думку, вербативи зазначеної морфемної структури мають кореневе, суфіксально-кореневе й суфіксально-флексійне наголошування [1, 347]. Незважаючи на тенденцію до усталеності наголосових норм, укладачі сучасних лексикографічних джерел в частині дієслів із зазначеними акцентними типами фіксують наголосові відхилення, що «пояснюються практикою живого мовлення, де акцентні варіанти аналізованих особових форм дієслів становлять надзвичайно поширене і прикметне для української мови явище» [1, 385].

Вербативи дев'ятого структурного класу суфіксально-кореневого й суфіксально-флексійного типів наголошування, що зафіксовані в досліджуваних говорах, були предметом наголосових студій автора [2; 3].

Деривати суфіксально-кореневої акцентуації, попри закоріненість у пізньопраслов'янську окситоновану й рухому акцентні парадигми, характеризуються наголошеністю суфікса класу основи в інфінітиві й кореня – у презенсі: *во́зѹти, го́нѹти, гро́зѹти, ко́рмѹти, лю́бѹти, мѹнѹти, мо́лѹти, мо́чѹти, но́сѹти, па́лѹти, про́сѹти, ро́бѹти*. Наведені утворення в п.-с.в.у.л.м., а отже, і в с.у.л.м. репрезентують флексійне наголошування п.ф.п.о.о, зумовленого рецесією його з кореня на флексію. Деякі з них (*па́лѹти* та ін.) у досліджуваному наріччі, як і в п.-с.в.у.л.м., отже, і в сучасній українській мові виявляють суфіксально-флексійну акцентуацію.

Серед дієслів означеного акцентного типу превалюють деривати колишньої рухомої акцентної парадигми. Кореневе наголошування їхніх презенсних форм мотивується парокситонним відтягненням наголосу з флексій: *дзвонѹти, дивѹти, ді́лѹти, дро́чѹти, ду́шѹти, жу́рѹти, золѹти, ко́сѹти, кри́шѹти, лі́пѹти, садѹти, солѹти, у́сѹти, чинѹти*. Значна частина вербативів суфіксально-кореневого акцентного типу в аналізованих говорах засвідчує варіантне наголошування однієї чи кількох презенсних форм, спричинених, очевидно, перехрещенням двох наголосових систем –

давньої, пізньопраслов'янської, і новітньої, власне української.

Частково з'ясовано наголосові особливості й дієслів суфіксально-флексійного акцентного типу [3]. Вони виявляють вищий ступінь продуктивності вжитку, як і заглибленість у всі три пізньопраслов'янські акцентні парадигми: баритоновану (*дым(ч)ѹ(ї)ти*), окситоновану (*во́лочѹти, дождѹти*) і рухому (*в(е)редѹти, вершѹти, гасѹти, гатѹти, го́лосѹти, казѹти, мастѹти*).

Попри локальність ареалу їх функціонування (переважно карпатська група говорів), вони підтверджують лексичну унормованість в усіх варіантах української літературної мови. Закоріненість більшості з них у пізньопраслов'янську мовну спільноту не забезпечила їм повної наголосової співвіднесеності з п.-с.в.у.л.м., звідси – і з с.у.л.м. Серед дієслів суфіксально-флексійної акцентуації трапляються й утворення, що є набутками власне української дериваційної системи.

Відад'єктивні ж каузативи дев'ятого структурного класу зазначеного наріччя ще не були **об'єктом** окремого акцентуаційного дослідження. **Предметом** аналізу стали наголосові особливості каузативів, мотивованих ад'єктивами пізньопраслов'янської **а.п.с.**

Мета – підтвердити в акцентуаційному малюнку означених вербативів досліджуваного наріччя, як і української мови загалом, перехрещення (накладання) двох наголосових тенденцій, що заглиблюються в праслов'янську спільноту й корелюють з південнослов'янськими й західнослов'янськими мовами. Це передбачає розв'язання таких **завдань**: виявити в аналізованих каузативах наголосову співвіднесеність з пізньопраслов'янською **а.п.с.** мотивувальних ад'єктивів; пояснити причини акцентних відмінностей означених деривативів; окреслити наукові аргументи коригування певних стереотипів українського мовознавства щодо місця й ролі досліджуваного наріччя при формуванні наголосових норм с.у.л.м.

Виклад основного матеріалу. У досліджуваних говорах, переважно в карпатській підгрупі, функціонує група відад'єктивних каузативів дев'ятого структурного класу, у морфемній структурі яких переважають односкладові корені: *веселѹти* (<*věselъ (a.n.c.) (Скл., 143), *з(і)урьчѹти* (<*gǫrĭkъ <*gor' (a.n.c.) (Скл., 264), *голубѹти* (*gǫlŭbъ (a.n.c.) (Скл., 141), *гордѹти* (<*gǫrdъ (a.n.c.) (Скл., 141), *густѹти* (<*gǫstъ (a.n.c.) (Скл., 141), *дешевѹти* (<*děševъ (a.n.c.) (Скл., 141), *зеленѹти* (<*zělenъ (a.n.c.) (Скл., 143), *грубѹти* (<*grŭbъ (a.n.c.) (Скл., 141), *кривѹти* (<*krĭvĭti *krĭvĭtĭ (a.n.c.) (Скл., 161), *лівѹти* (<*lĭvъ (a.n.c.) (Скл., 142), *меншѹти* (<*měkъ (a.n.c.) (Скл., 142).

Наведені вербативи характеризуються графемою недоконаного виду із семантикою довготривалості процесу. Вони виявляють семантичну передбачуваність поєднуватися з однокореневими дериватами різних структурних класів, серед усього: четвертого й сьомого (із семантикою зосередження дії в суб'єкті суфіксального / кореневого типу акцентуації: *з(і)урьчѹти / зірчѹти / зіркнути, густѹти / густѹти / гуснути, грубѹти / грубіти / грубнути*), чет-

вертого й третього (із семантикою зосередження дії в суб'єкті та ітеративності процесу суфіксального типу акцентуації: *кривіти* / *крівіти* / *кривляти*), першого й третього (з ітеративною семантикою суфіксального акцентного типу: *менішати* / *менішати*, *гордіти* / *гордувати*) та четвертого класу (із семантикою зосередження дії в суб'єкті суфіксального типу наголошування: *веселіти* / *веселіти*, *голубіти* / *голубіти*, *дешевіти* / *дешевіти*, *зеленіти* / *зеленіти*, *лівіти* / *лівіти*). З акцентуаційного аспекту їм властива співвіднесеність суфіксально-флексійного наголошування з пізньопраслов'янською *а.п.с.* мотивувальних ад'єктивів; з функційного – лексична унормованість у літературних варіантах української мови.

Вербативи *веселіти*, *гірчіти*, *гордіти*, *густіти*, *дешевіти* й *зеленіти* в досліджуваному наріччі послідовно засвідчують суфіксально-флексійну акцентуацію. Наголошування ж першого, другого, п'ятого й останнього дериватів підтверджують повну кореляцію з обома варіантами української літературної мови, а отже, й сучасної.

Відад'єктивний вербатив *голубіти* в південно-західному наріччі належить до утворень, що характеризуються непродутивністю вжитку (східно-бойківська й гуцульська локальні сучасні говірки), малопродуктивністю деривації й варіантністю акцентуації «як наслідку мовної еволюції» [4, 64]. У бойківській говірці він має суфіксально-флексійне наголошування, спричинене дериваційними процесами, які супроводжувалися зміщенням наголосу на тематичний афікс в інфінітиві й на флексії в презенсі, що дає підстави співвідносити його з пізньопраслов'янською *а.п.с.* мотивувального деривата (*gōlōbъ (Скл., 141): [ɣolubiti]: *рр*=*ɣolubiti*, *-l'ú*, *-ít* «пофарбувати в блакитний колір» (СКУТГ, 86).

Наголошеність другого складу кореня поодиноким префіксованого його перфектива в гуцульській та наддністрянській локальних говірках теж спричинене дериваційними процесами, що супроводжувалися парокситонним відтягненням наголосу із суфікса класу основи на другий склад кореня: *поголубіти*, «попестити, поніжити» (МСГГ, 145). Наголошеність зазначеного складу в аналізованому вербативі, локованому в другій ритмічній групі другого верса коломийкового дистиха локальної наддністрянської говірки, слугує засобом організації його ритмічного малюнку: *приголуби* «приласкати»: *Сéрце моé ласкавоé, сéрце моé любе, А хто тебе приголуби, як менé не буде.* (ГБ, 153).

Укладачі лексикографічного джерела г.в.у.л.м. означене суфіксальне утворення фіксують з варіантною акцентуацією (з наголосом на корені й суфіксі класу основи), а поодиноким префіксований його перфектив – лише з наголошеним афіксом основи. Отож акцентованість тематичного суфікса аналізованого вербатива потверджує його наголосову кореляцію з бойківськими говірками, а наголошеність другого складу кореня – з гуцульською: *голубіти*, *голубіти* «любити, ніжити», «цілувати» (Голов., 102), *голубіти* (Жел., 150), *поголубіти* (Жел., 673), *приголубіти* (Жел., 742). Цікаво, що в «Російсько-українському словнику» за редакцією А. Крим-

ського зафіксовано наголос на словотворчому афіксі цього суфіксального деривата: *голубіть* «голубіти; синіти» (РУС (1924), 288).

Натомість лексикографічні джерела п.-с.в.у.л.м. та в.у.л.м.п.у., а отже, і с.у.л.м. аналізоване дієслово, як і його префіксовані деривати, засвідчують (не без впливу російської лексикографічної традиції (*голубить(ся)* «приголублювати(ся), ласкати(ся), милувати(ся), ніжити(ся)» (Даль I, 371), *голубить* «голубити, милувати» (РУС, I, 303) з кореневою акцентуацією: *приголубить* «голубити, приголубити» (Ум., Сп. III, 164), *голубити*, *-блю*, *-биш*: «пестити, ніжити, леліяти, голубити»: *Ти думаєш, дурню, що я тебе люблю, а я тебе, дурню, словами голублю* (Чуб. V, 176); «леліяти, плекати»: *Голубити в серці надії великі* (К. Досв., 29) (Гр. I, 306), *голубити*, *-блю*, *-биш* (Гол., 79), *голубити*, *-блю*, *-биш* (Погр., 124; УЛВН, 136), *приголубити*, *-блю*, *-биш* (Погр., 442; УЛВН, 499), *голубити(ся)*, *-блю(ся)*, *-биш(ся)* (Орф., 156), *поголубити*, *-блю*, *-биш* (Орф., 542).

Для відад'єктивного девербатива *грубити* в досліджуваному наріччі характерна багатоаспектність акцентуаційного малюнку. У с.у.л.м. він, незважаючи на регіональність ужитку (лише бойківські говірки), є лексично унормованим. У бойківських говірках зазначене дієслово підтверджує варіантну акцентуацію – суфіксально-флексійну й кореневу, що співвідносить його з пізньопраслов'янською *а.п.с.* мотивувального ад'єктива (< *grōbъ (Скл., 141). Так, у давніших бойківських говірках та г.в.у.л.м. наведений вербатив (з поодиноким префіксованим дериватом) репрезентує наголошеність тематичного афікса інфінітивної форми, що ілюструє тенденцію до усталення суфіксально-флексійної акцентуації: *грубити* «грубо прями»: *Ой, ти, Анно, пр'аді р'імно, не треба грубити.* (СБГ, I, 195), *погрубити* «поширити» «зробити грубим, товстішим» (СБГ, II, 93), *грубити* (Жел., 161), *погрубити* (Жел., 674). У сучасній східнобойківській локальній говірці він також має варіантне наголошування – суфіксально-флексійне й кореневе. Перший акцентний варіант засвідчує кореляцію з пізньопраслов'янською *а.п.с.* мотивувального ад'єктива, а другий, при співвіднесеності з акцентуаційними особливостями в литовській мові (*grūbti* «грубити» (ЕСУМ, I, 603), може слугувати маркером новітньої парокситонези в усій граматичній його парадигмі: *γrubiti* / *γrubiti*, *γrubl'ú* / *γrubl'ú*, *γrubiti* / *γrubiti* «грубіянити» (СКУТГ, 90). Укладачі сучасних лексикографічних джерел (і тут не без впливу російської лексикографічної традиції – *нагрубить* «продемонструвати грубоці й зневагу, наглість; наговорити грубоців» (Даль II, 396), *грубити*, *-блю*, *-биш* (РУС, I, 320) аналогічно подають їх із суфіксально-флексійною акцентуацією, незважаючи на відсутність наведених вербативів у п.-с.в.у.л.м., що також корелює з одним з акцентних його варіантів у бойківських говірках: *грубити*, *-блю*, *-биш*, *-имó* (Орф., 163), *нагрубити*, *-блю*, *-биш*, *-имó* (Орф., 391).

Відад'єктивний вербатив з відіндоєвропейською девербативною основою *кривити* (< іє. *(s)ker- «вигинати, кривити, крутити» (ЕСУМ, III, 88),

попри розширеність ареалу його вжитку (бойківські, марамороська й гуцульська локальні сучасні говірки), у досліджуваному наріччі, як і в староукраїнській мові та г.в.у.л.м., має невисокий ступінь продуктивності морфологічної деривації й варіантність акцентуації, що виводиться з пізньопраслов'янської *a.n.c.* (*kriviti *kriviti (Скл., 161). І в давніших бойківських говірках, і в сучасній локальній гуцульській означене дієслово з поодиноким префіксованим дериватом, усупереч неповноті граматичної парадигми, підтверджує тенденцію до збереження давнього наголошення тематичного афікса: *кривити*, *кривлю* «кривити, викривляти» (1642 ЛС, 71) (СУМ, 15, 108), *кривитис'а* «нарікати». Пор. п. *kršyvić sig.* (СБГ, I, 387), *покривіти* «покрутити» (СБГ, II, 102), *кривітис'у* «кривитися, викривлятися; випрошувати, канючити щось» (МСГГ, 86).

Сучасні ж локальні східнобойківська й марамороська говірки в безпрефіксовому й похідних утвореннях підтверджують кореневий тип акцентуації, яка вмотивовується парокситонним відтягненням наголосу на корінь у всій граматичній парадигмі: [*kriviti*]: (*i*)s=*kriviti*, (*i*)s=*krivl'u*, (*i*)s=*krivít* Іа «*викривити*» (СКТУГ, 108), *крівити*, -вл'у, -виш «*кривити*» (Саб., 153), [*крівитис'а*], -вл'ус'а, -вис':а «*ставати кривим*»; «*злитися на кого-небудь*» (Саб., 153).

Спільнокореневі деривати аналізованого словотворчого гнізда в г.в.у.л.м. мають варіантну акцентуацію інфінітивних форм – наголошення суфікса класу основи, яке є давнім, і – кореня, що є відносно новішим, парокситонно зумовленим. Такий наголосовий малюнок засвідчує співвіднесеність з живим мовленням або вплив п.-с.в.у.л.м.: *кривіти* (Жел., 378), *накривіти* (Жел., 481), *перекривіти* / *перекривляти* (Жел., 617), *покривіти* (Жел., 687), *скривіти* (Жел., 687).

Укладачі давнішого лексикографічного джерела п.-с.в.у.л.м., не без впливу живої російської мови (*кривить* / *кривлять* (пск.) «*викривляти, перекошувати, вигинати, гнути, робити пряме кривим*» (Даль II, 378), рееструють інфінітивні форми означених дієслів з наголосом на суфіксі класу основи: *кривіти*, -ся «*карлючити, -ся*» (Ум., Сп. II, 47). На протигвагу цьому новітніші словники п.-с.в.у.л.м., а отже, і с.у.л.м. подають аналізовані вербативи із суфікально-кореневим типом акцентуації, спричиненим парокситонним відтягненням наголосу з флексій на корінь у презенсних формах, окрім першої особи однини: *кривіти*, -влю́, -виш «*кривити*»; «*чинити несправедливо*» (Гр. II, 304), *кривіти*, -влю́, -виш «*викривлятися*»; «*кривлятися, робити міну*» (Гр. II, 304), *покривіти*, -влю́, -виш «*викривити*» (Гр. III, 278), *покривітис'я*, -влю́ся, -виш'я «*скривитися*»; «*викривитися*» (Гр. III, 278), *кривіти(ся)*, -влю́(ся), -виш(ся), (Орф., 331), *перекривіти(ся)*, -влю́(ся), -виш(ся) (Орф., 496).

Відад'єктивний девербатив *лівити* в досліджуваних говорах також засвідчує продуктивність вжитку й морфологічної деривації, як і варіантність акцентуації, закорінену в пізньопраслов'янську *a.n.c.* мотивувального ад'єктива (<*lěvъ (Скл., 142): *лівити* «*піддаватися, поступатися (кому); слабнути*»,

«*попускатися, робитися вільнішим*» (О.), *облівіти* «*зробити легким, ослабити, слабо зв'язати*», *полівіти* «*полегшити, ослабити, пом'якшити*» (Ж.); ч. *levný* «*помірний, стриманий, дешевий*», *leviti* «*пом'якшувати, стримувати*»; іє. **leu-* «*ослабити*» (ЕСУМ, III, 256).

У бойківських говірках означений вербатив з його префіксованим перфективом репрезентує варіантну акцентуацію. Давніше лексикографічне джерело фіксує його із суфікально-кореневим наголошенням: *лівіти* «*попускати*», «*робити вільнішим*» (СБГ, I, 413), *полівіти* «*знизити, скинути (ціну)*»; «*полегшати (про біль)*»: *Зараз хворому полівіт.*; «*спадати (про мороз)*»; «*спадати*», техн. «*попустити*» / *полі́вати* «*відступати, легшати (про біль, хворобу)*» (СБГ, II, 105), *полівіт'ит'* «*про погоду*» «*попустити*»: *Надвор'ї полівіт'ло* (СБГ, II, 105). У локальній східнобойківській говірці префіксований перфектив функціонує із суфікально-флексійною й суфікально-кореневою акцентуацією: [*l'iviti*]: *po=l'iviti*, *po=l'ivl'ú* / *po=l'ivl'u*, *po=l'ivít* / *po=l'ivít* «*послабити (тиск, натяг)*»: *po'l'iviti* – *jak ščo zažáto, tožúsku => [slabiti]* [СКУТГ, 114].

Сучасні ж центральнобойківські говірки демонструють наголосову відмінність мотивувального й префіксованого дериватів (суфікально-флексійне й суфікально-коренево): *лівіти*, *лівіт* «*підкорятися, іти на поступки кому-небудь; уступати*»; «*теплишати (про погоду)*» (СГЦБ, 257), *полівіти*, -в'ю, -виш / *полів'яти* «*попустити, ослабити що-небудь міцно зв'язане, стягнуте*»; «*уступити комусь у чому-небудь*»; *полів'яє* «*звільняється від болю, тривоги і т.п.*; *полегшувати*»; *полів'яє* «*потеплішати (про погоду, клімат)*»; «*продаючи, знизити ціну на яку-небудь суму*»; «*попустити основу в ткацькому верстаті, коли її натягнуто більше, ніж потрібно*» (СГЦБ, 367).

Аналізовані вербативи в сучасній локальній марамороській говірці виявляють суфікально-флексійний акцентний тип (при парокситонному наголошуванні п.ф.п.о.о. префіксованого його перфектива): *лівіти*, -вл'у́, -виш «*ослабляти напруження, поступатися*»; *лівит* «*пом'якшати (про погоду – тепління після морозів)*»: *Зачало л'івіти*. (Саб, 161), *полівіти*, -л'івл'у́, -л'івіш / *полівл'ати* «*ослабити напруження, попустити; поступитися*»; «*полегшати після хвороби*»; «*слабшати (про мороз), теплішати (про погоду)*» (Саб, 251).

Лексикографічні джерела гуцульських говірок і г.в.у.л.м., незважаючи на традиційну представленість в них (переважно) інфінітивної форми вербативів, в означених дериватах підтверджують наголошеність суфікса класу основи: *лівіти* «*послаблювати тугий вузол*» (СГГ, 113), *полівіти* «*попустити, слабшати*»; «*потепліти*» (СГГ, 153), *полівіти* «*попустити, полегшати, пом'якшити (про біль, хворобу та ін.)*; *потепліти*» (МСГГ, 148), *лівіти* «*піддаватися, поступатися (кому); слабнути*» (Жел., 407), *облівіти* (Жел., 542), *полівіти* (Жел., 689).

У п.-с.в.у.л.м. і с.у.л.м. представлено лише поодиноким префіксованим перфективом, що характеризується непродуктивністю вжитку й морфологічної деривації та суфікально-флексійним типом акцен-

туації: *полівіти*, *-влю́*, *-віиш* «повернути вліво»; «*полегшати комусь, зробитися краще (про хворих)*» (Угор.) (Гр. III, 284), *полівіти*, *-влю́*, *-віиш* «*їдучи, йдучи, відхилитися ліворуч*»; «*спрямувати щось ліворуч*»; діал. «*полегшати*» (СУМ, VII, 72).

Дієслово *менишити* аналогічно, попри непродуктивність слововжитку й вузьку локалізацію (лише локальна бойківська говірка), засвідчує варіантне наголошування – суфіксально-флексійне й кореневе. Перший варіант вмотивовується аналогічними дериваційними процесами, супроводжуваними рецесійним зміщенням наголосу на суфікс класу основи в інфінітиві, як і на флексії в презенсі, що корелює з півнопраслов'янською *a.n.c.* мотивувального ад'єктива (< *mekъ (Скл., 142), *тъль(-jъ)* < *mīnjis, *тъльъ*- «менше»; іє. **mei-* «зменшувати, скорочувати» (ЕСУМ, III, 438): [*mensiti*]: (*i*)z=*menšiti*, *-i*, *-it* «зменшити»: *zmenšiti plát'a* → [*menciti*] (СКУТГ, 119).

У г.в.у.л.м. аналізований відад'єктив засвідчує дериваційну продуктивність, спричинену, мабуть, джерельністю бази ілюстративного матеріалу (центральної й південні терени України), як і наголошеність тематичного афікса інфінітивної форми, що репрезентує ту ж тенденцію до усталення суфіксально-флексійного типу акцентуації: *менишити* (Жел., 434), *зменшити* / *зменшати* / *зменшувати*, *зменшена віра* (Жел., 306), *поменч(ш)ити*, *-ся* (Др., 170) / *поменшати* (Жел., 695). З аналогічним наголошуванням означений вербатив, як і його похідні, функціонує в говорах російської мови та – і літературній мові: *менишитъ*, *менитъ* «зменшити, зменшувати, скорочувати» (Даль II, 318), *менишитъ* «зменшити / зменшувати» (РУС (1924), 1253), *уменишитъ* і *уменишитъ* / *уменишатъ* «зменшити / зменшувати, поменишити, применишити» (РУС, III, 613).

У п.-с.в.у.л.м. аналізований вербатив та його префіксовані деривати, окрім постфіксального утворення з префіксом *з-*, підтверджують суфіксально-флексійну акцентуацію, що співвідноситься його з більш продуктивним наголосовим варіантом у бойківських говірках: *менишити*, *-шу́*, *-шииш* «зменшувати» (Гр. II, 417), *поменишити*, *-шу́*, *-шииш* / *поменшати* «зменшити» (Жел.) (Гр. III, 294), *применишити*, *-шу́*, *-шииш* / *применишати* «зменшити» (Гр. III, 425); *зменишити*, *-шу́*, *-шииш* / *зменишувати* «зменшити» (Гр. II, 164), *але: зменишитися*, *-шуся*, *-шиися* / *зменишуватися* «зменшитися»; «*підкоритися комусь, поступитися старшому*» (Гр. II, 164).

Лексикографічне джерело в.у.л.м.п.у. похідні його вербативи репрезентує з варіантним наголошуванням: перфектив з префіксом *з-* – суфіксально-флексійна акцентуація (*зменишити*, *-шу́*, *-шииш* (Гол., 147), а з префіксом *при-* – суфіксально-флексійна й коренева (*применишити*, *-мєнишу́*, *-мєнииш* (Гол., 319). Обидва акцентні варіанти співвідносяться з його наголосовими особливостями в досліджуваних говорах.

Аналізоване дієслово в с.у.л.м. засвідчує продуктивність морфологічної деривації. Похідні ж його утворення характеризуються наголосовою відміною. Так, вербатив з префіксом *по-*, за аналогією до наголошування його в обидвох варіантах літературної мови, підтверджує суфіксально-флексійну акцентуацію, а деривати з префіксами *з-* і *при-*, за аналогією до наголошування дієслова *зменшити* в п.-с.в.у.л.м., – кореневу: *поменишити*, *-шу́*, *-шииш*, *-имó* (УЛВН, 478, Орф., 558), *зменишити*, *-шу*, *-иш* (Погр., 223, УЛВН, 244, Орф., 274), *применишити*, *-шу*, *-иш* (Погр., 445, УЛВН, 504, Орф., 597).

Отже, серед усіх говорів південно-західного наріччя аналізовані вербативи засвідчені переважно бойківськими і локальною мараморською говірками. Незважаючи на обмеженість ареалу вжитку, вони лексично внормовані у варіантах української літературної мови, отже, і в сучасній. Більшість з них у досліджуваних говорах (попри переважання варіантної акцентуації) тяжіє до суфіксально-флексійного наголошування. У локальній ж сучасній східнобойківській говірці вони репрезентують системність варіантної акцентуації, зумовленої перехрещенням двох наголосових тенденцій, співвідносних з акцентними особливостями південнослов'янських і західнослов'янських мов, а також російської.

Дієслово *грубити* в бойківських говірках потверджує варіантне наголошування – суфіксально-флексійне й коренева, а в с.у.л.м., при відсутності його в п.-с.в.у.л.м., – суфіксально-флексійне. Вербатив *кривити* з його похідними у давніших бойківських говорах функціонує із суфіксально-кореневим, у східнобойківській і мараморській локальних сучасних говірках – з кореневим, у п.-с.в.у.л.м., а отже, і в с.у.л.м. – із суфіксально-кореневим, при парокситонному акцентуванні п.ф.п.о.о. Відад'єктивний дериват *лівити* в бойківських говірках виявляє варіантне наголошування – суфіксально-коренева й коренева, а в мараморській локальній – суфіксально-флексійне, при суфіксально-кореневому похідного його вербатива, у п.-с.в.у.л.м., як і в сучасній літературній, – суфіксально-флексійне. Каузатив *менишити* в бойківських говірках має варіантну акцентуацію – суфіксально-флексійну й коренева. Споріднені деривати всього словотворчого гнізда в п.-с.в.у.л.м., окрім поодинокого префіксального перфектива, репрезентують суфіксально-флексійне наголошування, а у в.у.л.м.п.у. та с.у.л.м. як і в бойківських говірках, – варіантне, суфіксально-флексійне й коренева.

Незважаючи на периферійність зони бойківських говірок у структурі української мови, один з акцентних варіантів аналізованих вербативів виступає нормативним у с.у.л.м. У наголошуванні префіксованих вербативів спостерігаємо тенденцію до усталення акцентної співвіднесеності із суфіксальними мотивувальними дериватами, хоча останні не позбавлені наголосових відхилень навіть у структурі одного говору. Аналогічне явище простежуємо і в акцентуації аналізованих дієслів с.у.л.м.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Малі літери: *a.n.c.* – рухома акцентна парадигма; *n.f.n.o.o.* – презенсна форма першої особи однини, *n.f.m.o.o.* – презенсна форма третьої особи однини; *г.в.у.л.м.* – галицький варіант української літературної мови; *п.-с.в.у.л.м.* – південно-східний варіант української літературної мови; *в.у.л.м.п.у.* – варіант української літературної мови періоду «українізації»; *с.у.л.м.* – сучасна українська літературна мова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винницький В. Українська акцентна система : становлення, розвиток / Василь Винницький. – Львів : Біблос, 2002. – 578 с.
2. Іваночко К. Видова й наголосова співвіднесеність суфіксальних вербативів з процесуальною семантикою впливу на об'єкт (суб'єкт) третьої та дев'ятої структурних класів із суфіксами -а-, -и- в південно-західних говорах української мови в порівнянні з говорами російської / Костянтин Іваночко // Spheres of culture: Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies. – Lublin : Maria Curie-Skladowska University, 2014. – Volume IX. – S. 200–208.
3. Іваночко К. Особливості наголошування суфіксальних відсубстантивних дієслів із суфіксом -и- суфіксально-флексійного акцентного типу в марамороській локальній говірці закарпатських говірок / К. Іваночко // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – Вип. 38. – С. 143–150.
4. Кобирилка Г. Джерела дослідження динаміки акцентуації в українських діалектах / Галина Кобирилка // Українська мова. – 2017. – № 1. – С. 55–65.
5. Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія / В. Г. Скляренко. – К., 1998. – 342 с.
6. Тер-Аванесова А. В. Об одной восточнославянской изоглоссе в области глагольного ударения / А. В. Тер-Аванесова // Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст [тези доповідей міжнародної конференції] / за ред. П. Ю. Гриценка. – К. : КММ, 2004. – С. 459–464.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ГБ – Верхратський І. Говір батюків / Іван Верхратський. – Львів, 1912. – 308 с.
2. Гол. – Голоскевич Г. Правописний словник / Григорій Голоскевич : Вид-во Союзу українців у Великій Британії. – Лондон, 1961. – 451 с.
3. Гр. – Грінченко Б. Словарь української мови : у 4-х томах [упоряд. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – Т. I : А. – Ж. – 494 с.; 1958. – Т. II : З – Н. – 573 с.
4. Даль – Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. / В. И. Даль. – М. : Русский язык, 1978. – Т. I : А – З. – 699 с.; 1979. – Т. II : И – О. – 779 с.
5. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7-и т. / [редкол. : О. С. Мельничук (гол. ред) та ін.]: К. : Наук. думка, 1982. – Т. I : А – Г / [уклад. Р.В. Болдирьов та ін.]. – 631с.; 1989. – Т. 3. : К–М / [уклад. Р. В. Болдирьов та ін.]. – 552 с.
6. ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / редак. О. Н. Трубачев, А. Ф. Журавлев. – М. : Наука, 1978. – Выпуск 5. – 232 с.; 1978. – Вып. 6. – 222 с.; 1990. – Вып. 17. – 272 с.
7. Жел. – Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар : у 2 – х т. [фотопередрук з післясловом Олексі Горбача]. – Мюнхен : Monachii, 1982. – ТТ.1 – 2. – 1117 с.
8. МСГГ – Піпаш Ю. О. Матеріали до Словника гуцульських говірок / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галасюк. – Ужгород : Графіка, 2005. – 264 с.
9. Орф. – Орфографічний словник української мови. – К. : Наук. думка, 1994. – 864 с.
10. Пі – Піскунов Ф. Словник живої народної, письмової і актової мови руських югівчань Російської і Австро-Венгерської царств / Фортунаг Пискуновъ. – Київ : Типографія Е. Я. Федорова, 1882. – 304 с.
11. РУС (1924) – Російсько-український словник / гол. ред. акад. А. Е. Кримський. К. : Червоний шлях, 1924. : Електронна версія Російсько-українського словника : А–П / підготував Олександр Телемко. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2007. – 3059 с.
12. РУС – Русско-украинский словарь : в 3-х т. [Редкол. И. К. Белодед (председ.) и др.]. – 3-е изд. – К. : Главн. ред. УСЭ, 1988. – Т. II : Н – приять. – 924 с.; 1988. – Т. III : про – Я. – 832 с.
13. Саб. – Сабодаш І. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району Я/ Іван Сабодаш. – Ужгород : Ліра, 2008. – 478 с.
14. СБГ – Онишкевич М. Словник бойківських говірок : у 2-х ч. /М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. I. – 495 с.; Ч. II. – 515 с.
15. СГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник / відпов. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.
16. СГЦБ – Матієв М. Словник говірок центральної Бойківщини / Микола Матієв. – Київ – Сімферополь : Ната, 2013. – 601 с.
17. Скл. – Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія / В. Г. Скляренко. – К., 1998. – 342 с.
18. СКУТГ – Словарь карпатоукраинского торуньского говора / [отв. ред. А. Ф. Журавлев]. – М. : ИС РАН, 2001. – 216 с.
19. СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. VII. – 723 с.
20. СУМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. [відп. ред. Дмитро Гринчишин, Марія Чікало]. – Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2010. – Вип. 15 : К. – Л. – 256 с.
21. Ум., Сп. – Уманець М і Спілка А. Словарь російсько-український / [зібрали і впорядкували М. Уманець (М. Комаров) і А Спілка]. – Львів : 3 друк. Наук. т-ва ім. Т. Шевченка, під зарядом К Беднарського, 1893. – Т I : А–К. – 339. С.; 1894. – Т II : К–П. – 292 с.; 1898. – Т IV : С–Я. – 244 с.